

Samiske tall forteller 13

Kommentert samisk statistikk 2020

Forord	2
Sammendrag og tilrådninger	3
- Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk.....	3
- Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk.....	4
- Samisk språktilbud i barnehagen	6
- Samiske bokutgjevingar i Noreg – eit uttrykk for norsk samepolitikk?	7

Forord

Faglig analysegruppe for samisk statistikk har nå gleden av å publisere *Samiske tall forteller 13*. I denne utgaven skriver Snefrid Møllersen og Iulie Aslaksen om bruk av samisk statistikk i et overordnet perspektiv. Lene Antonsen og Trond Trosterud skriver om bruk av digitale ressurser for samisk språk. Trosterud skriver i tillegg om samiskspråklig litteratur utgitt i Norge. Undertegnede ser på situasjonen for samisk språk i barnehagen og Anders Sønnebø skriver det årlige kapitlet om samiske tall.

Både årets artikler og alle artikler fra tidligere utgaver av *Samiske tall forteller* er lett tilgjengelig på norsk og samisk på www.samisketallforteller.no

Analysegruppa vil takke oppdragsgiverne våre, Sametinget og Kommunal- og moderniseringsdepartementet for godt samarbeid i alle år. Vi vil også takke oversetterne Lene Antonsen (kap. 3) og Ellen Sara Eira Buljo (øvrige kapitler), samt korrekturleser Aud Søyland.

Bådåddjo, 11.september 2020

Kevin Johansen (leder)

Snefrid Møllersen (nestleder)

Iulie Aslaksen

Per Tovmo

Torkel Rasmussen

Sammendrag og tilrådninger

- Samisk statistikk – om å telle på norsk eller på samisk

Statistikk har flere roller i samfunnet. Myndighetene har behov for statistikk i politiske prosesser og for å evaluere statens innsats for å ivareta befolkningens rettigheter. I samisk sammenheng trengs det statistikk for å evaluere om staten følger opp folkerettslige forpliktelser. Forskingen bruker statistikk for å presentere ny kunnskap. De samiske samfunn, institusjoner, grupper og fagmiljø har behov for statistikk for å dokumentere kunnskap om egne liv, levekår, livsgrunnlag, rammebetingelser, levesett, kultur, utfordringer og rettigheter, som grunnlag for tiltak for å utvikle samisk samfunnsliv. Dette er viktig for å forstå konsekvensene av kolonisering og fornorsking, som fortsatt preger den samiske befolkningen, og for å kunne tilrettelegge for livsbetingelser med forankring i samisk kultur. Kvaliteten på de data som statistikk bygger på, og hvordan statistikk brukes i politiske beslutningsprosesser, er sentrale tema i debatten om utvikling av samisk statistikk og konsekvenser av bruk av statistikk i politiske beslutningsprosesser.

Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av prinsippene som er nedfelt i urfolksstatistikk (*Indigenous statistics*) og urfolks datasuverenitet (*Indigenous data sovereignty*). Statistikk som tar utgangspunkt i samisk kunnskap og samisk forståelse av utfordringer, behov og problem, er nødvendig for å kunne følge opp folkerettslige bestemmelser som Norge har forpliktet seg til. Det krever en utvikling av indikatorer som synliggjør om og hvordan samfunnet tilrettelegger for å oppfylle folkerettslige forpliktelser, og effekten av eventuelle virkemidler. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter, artikkel 3 og 4 om egeninnflytelse og selvbestemmelse, er det viktig at den samiske befolkningen gis en aktiv rolle i å identifisere kunnskapshull og prioritere områder som statistikken skal dekke.

Tilrådninger

1. Diskusjonen om fremtidig samisk statistikk, inklusive samisk etnisitet i befolkningsregistre, bør inkludere drøftelser av om og hvordan prinsipper nedfelt i urfolksstatistikk (*Indigenous statistics*) og urfolks datasuverenitet (*Indigenous data sovereignty*) vil kunne gi «gode data» for beskrivelse av samisk virkelighet, selvdefinerte problem, behov og utfordringer.
2. I tråd med FNs erklæring om urfolks rettigheter (artikkel 3 og 4) om egeninnflytelse og selvbestemmelse må samisk befolkning gis en aktiv rolle i identifisering og prioritering av kunnskapshull som statistikken skal omfatte.
3. I debatten om fremtidig samisk statistikk er det viktig å ikke tilsløre statistikkens ulike roller i samfunnet, og ha tydelighet omkring hvem som er bestiller av statistikk på tema som berører samisk befolkning: a) politiske eller forvaltningsmessige myndigheter, b) forskningsinstitusjoner og forskere, eller c) samiske organisasjoner, institusjoner og miljøer.

4. For å redusere feiltolkninger av samiske data og statistiske resultater er det nødvendig å finne frem til prosedyrer som sikrer at datainnsamling, dataanalyser og presentasjon av statistikk er forankret i samisk virkelighetsforståelse og samisk kunnskap.
5. Dersom samisk statistikk skal ha overføringsverdi til mangfoldet av samisk virkelighetsforståelse og praksis, trengs statistiske indikatorer som gir mening sett fra det samisk ståsted som statistikken henter dataene fra.

Behovet for samisk statistikk går utover det generelle behovet for offisiell og forskningsbasert statistikk fordi Norge ennå har en vei å gå når det gjelder å innfri de folkerettslige bestemmelsene som særskilt berører samisk befolkning og kultur. Det er derfor nødvendig å være åpen for alternative tilnærminger og metoder som urfolk i andre land har positive erfaringer med.

- Med et tastetrykk. Bruk av digitale ressurser for samiske språk

Digital kommunikasjonen mellom myndigheter og brukere blir stadig mer utbredt, og mange offentlige etater forventer at brukerne skal ta kontakt via digitale kanaler. Det arbeides nå for at også samiske brukere skal kunne bruke sitt eget språk i slik kommunikasjon. I denne artikkelen ser vi på hva som finnes av skriveverktøy og annen programvare til hjelp i skrive- og leseprosessen for samiske språk. I dag står de samiske språka relativt sterkt i digital sammenheng, men det var langt fra opplagt at det skulle gå slik. For nordsamisk skjedde innføringa av ei ny felles rettskriving, innføring av samisk skriftspråk i offentlig sammenheng og begynnelsen på dataalderen omtrent samtidig. Denne artikkelen viser hvorfor de samiske språka trass i et vanskelig utgangspunkt står såpass sterkt i digital sammenheng som de gjør, og hvilke konsekvenser dette har fått for den samiske språksituasjonen. Vi har også henta inn statistikk over bruk av en del digitale samiske språkverktøy.

Samisk språkteknologi endrer folks atferd. Internasjonal standardisering gjorde det mulig å få samisk på internett på 1990-tallet. Samiske retteprogram har blitt en del av hverdagen for de aller fleste som skriver samisk. Innføringa av samiske tastatur på mobiltelefonen økte kvaliteten på samisk tekst på Facebook drastisk. Da maskinoversetting ble tilgjengelig, forsvant store deler av diskusjonen om hvorvidt det skulle være lov til å skrive på samisk i nettdiskusjoner. Nettordbøker med grammatikk og lenke til autentisk samisk tekst går et langt steg i å kompensere for den svake posisjonen samiske språk har i samfunnet som helhet.

Oversetting av tekst til samisk utgjør en flaskehals i svært mange sammenhenger, særlig når det gjelder skolebøker og sakprosa, så mer effektive rutiner for oversetting vil ha stor innflytelse på tilgang til samisk tekst. Bruk av oversettingsminne og automatisk oppslag av fagtermer vil også gjøre det lettere for oversetterne å få en mer konsistent terminologi. Til slutt drøfter vi utviklinga av språkteknologiske løsninger framover, og hva det innebærer for arbeidet med å styrke bruk av samiske språk på ulike samfunnsområder.

Framtidsperspektiver

Hvis vi ser på framtidsperspektiva for samisk språkteknologi, peker disse punkta seg ut som naturlige satsingsområder:

- Store deler av den samiske skriftkulturen, framfor alt skjønnlitteraturen, er fremdeles ikke tilgjengelig for språkteknologisk forskning og utvikling, men det bør den bli. Samiske språk kan ikke henge med i språkteknologisk utvikling framover uten store tekstsamlinger.
- Det trengs målretta arbeid med å forbedre ordboksressursene for samisk, særlig enspråklige samiske ordbøker og fagspesifikk terminologi, men også ordbøker de samiske språka imellom. Alle de nordiske nasjonalspråka har det til felles at de trenger gode leksikografiske ressurser, samtidig som de nordiske språksamfunna er for små til å finansiere dette arbeidet på kommersiell basis. For å løse dette har samtlige nordiske land oppretta egne leksikografiske institusjoner. For norsk er den lagt til Universitetet i Bergen. Selv med færre talere har de samiske språka det samme behovet for å strukturere og utvikle ordforrådet sitt. Det trengs med andre ord et «Samisk leksikografisk institutt».
- Språkmodellene som alt språkteknologisk arbeid hviler på, må bli bedre. Alle samiske språk bør opp på det samme nivået som nordsamisk.
- Det er mulig å lage langt bedre og mer intelligente skrivestøtteprogram enn det de samiske språka rår over i dag. Slike program vil styrke den samiske skriftkulturen.
- Samisk taleteknologi er med dagens syntetiske tale for nordsamisk så vidt kommet i gang. Neste steg her er syntetisk tale for de andre samiske språka, og system for å kjenne igjen samisk tale.
- Arbeidet som blir gjort for samiske språk, er relevant for alle morfologisk komplekse språk uten kommersielt potensial, dvs. for brorparten av språka i verden. Også i dette perspektivet er samisk språkteknologi et viktig satsingsområde.

Oppsummeringsvis er de viktigste erfaringene etter tjue år med samisk språkteknologi at gode språkteknologiske løsninger er viktige for alle språksamfunn, og viktigere jo færre talere et språk har. Sentrale verktøy som ordretteprogram og maskinoversetting gjør det lettere å bruke samisk; for mange språkbrukere ville det ha vært umulig å uttrykke seg skriftlig på samisk uten disse programma. Den målretta satsinga på samisk språkteknologi har ikke bare styrka den samiske skriftkulturen, den har også gitt opphav til en språkteknologisk infrastruktur som blir tatt i bruk for flere og flere språk, særlig språk med typologiske trekk felles med samisk. Samtidig er det nok av utfordringer å ta fatt på. Bare et kontinuerlig og målretta arbeid kan videreutvikle og forbedre dataprogram for samiske språk og andre minoritetsspråkssamfunn, og dermed gi dem tilgang til den samme hjelpa datateknologien kan tilby majoritetsspråkssamfunna.

- Samisk språktilbud i barnehagen

Artikkelen handler om samiske språktilbud i barnehagene og hvordan dette har utviklet seg over tid. Det har vært ei rivende utvikling fra den første samiske barnehagen i Kautokeino i 1969 til man i dag har samiske språktilbud i barnehagene i både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk område og i mange byer. Med barnehageloven i 1996 ble samiske barnehagetilbud løftet ytterligere ved at de ble juridisk innlemmet i lovverket. Språktilbud i barnehagen blir av mange pekt på som det aller viktigste tiltaket for å styrke og utvikle samiske språk. Derfor er det viktig at de samiske barnehagetilbudene finnes der det er behov for dem. Det er uheldig at det er betydelige ventelister for å få plass i flere av de samiske barnehagene.

I tillegg til samisk språkutvikling er samiske barnehagetilbud viktige for å fremme samisk kultur og gjøre barna trygge på egen identitet. I et lengre perspektiv ser vi at det er flere som har samiske barnehagetilbud i dag, og ikke minst er det blitt flere for lulesamisk og sørsamisk. Når vi for de siste årene ikke ser ei økning i nordsamisk område, har det blant annet med kullnedgang å gjøre, og hvordan man teller. Det er tidligere påpekt at det bør bli tydeligere registreringer av innholdet i samiske barnehagetilbud, slik at man kan vurdere om man oppnår målsettingen med tilbudet.

I hovedsak ser vi at antall barn som faktisk får tilbudet, avgjøres av hvor tilbudene er, og hvor mange samiske barnehagetilbud som eksisterer. Tallene er altså tilbudsbestemt og ikke etterspørselsbestemt. Dette har sin årsak i mangel på samisktalende barnehagelærere, noe som gjør at et rekrutteringsløft må til på fagområdet.

Tilrådinger

- I språkområder med få samiske barnehager er det hensiktsmessig å jobbe i nettverk for å sikre fagutvikling for de samiske barnehagene. Slike nettverk bør finansieres utenfor rammeoverføringene til kommunene.
- Det må vurderes å innføre en individuell rett til et samisk språktilbud i barnehagene, slik man har i skolen.
- Rekruttering av flere samiskspråklige barnehagelærere må styrkes vesentlig. Incitament som styrker rekrutteringen, bør innføres, ikke minst målrettede motivasjonskampanjer overfor potensielle kandidater. Dette gjelder for både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.
- Det bør utvikles ei egen lulesamisk og sørsamisk barnehagelærerutdanning ved Nord universitet.
- Det bør gjennomføres målrettede rekrutteringstiltak for å ansette flere menn i barnehagene.
- Lange ventelister ved en rekke samiske barnehager viser at det er stor etterspørsel etter barnehager som tilbyr samisk språk. Tilbudene må styrkes for å dekke etterspørselen, spesielt i byene er behovet økende.
- Kategorisering av samiske barnehager basert på språklig fokus og innhold vil være en fordel for å få bedre kunnskap om den reelle språksituasjonen i barnehagene.
- Målrettet og strategisk satsing på effektiv språkmetodikk i barnehagen bør styrkes.

- Samiske bokutgjevingar i Noreg - eit uttrykk for norsk samepolitikk?

Artikkelen gjev ein ny innfallsvinkel til analysen av samisk språkpolitikk i Noreg. Talet på bokutgjevingar på nordsamisk frå år til år kan vere ein konkret indikator på dei politiske vilkåra for den samiske skriftkulturen, og dermed på samisk kultur og samfunnsliv i det heile. Særleg med så få utgjevingar som det er på samisk, vil statistikken til ein viss grad vere prega av tilfeldige svingingar og produktive tiår for visse forfattarar. Samtidig har samiske utgjevingar alltid vore regulert politisk, både i den tida då stat og kyrkje var to sider av same sak og kyrkja gav det ideologiske grunnlaget for stat og kultur, vidare gjennom fornorskingsperioden, og i seinare periodar via ulike val i den statlege språkpolitikken for publisering av og tilskott til både skolebøker, offentleg informasjon, skjønnlitteratur og sakprosa.

Tiltak

- Eit skoleverk der størstedelen av undervisninga er på nordsamisk og med nordsamiske læremiddel gjev no for første gong på hundre år ein generasjon samar som er meir heime i morsmålet sitt enn i norsk, også som skriftspråk. Dette bør få konsekvensar for den samiske bokproduksjonen.
- Satsinga på nordsamisk lærebokproduksjon dei siste tiåra må halde fram. Det trengst framleis nye titlar, og kontinuerlege læreplanrevisjonar krev også nye lærebøker.
- Lærebøker i historie, religion og samfunnsfag som originalt er skrivne på nordsamisk, har gjort det mogleg å gje undervisninga eit innhald som er relevant for dei samiske elevane. Når den sør- og lulesamiske skolen etter kvart blir styrkt, vil det vere naturleg å omsetje og tilpasse desse lærebøkene heller enn å omsetje tilsvarende lærebøker frå norsk.
- Å få eitt samla nordsamisk skriftspråk viste seg å vere ein styrke for den samiske skjønnlitteraturen. Dette samarbeidet bør halde fram. Sjølv om ulike læreplanar i dei ulike landa gjer det vanskeleg å bruke same lærebøker i fleire land, bør lærebokforfattarar og forlag i dei ulike landa i større grad dra nytte av kvarandre.
- Fleire sentrale tekster, som *Veien til førerkortet* og *Jegerprøveboka*, eksisterer ikkje på samisk. Slike publikasjonar trengst for å kunne få eit funksjonelt samiskspråkleg samfunn. Faglitteratur ut over pensumlitteratur for skoleverket er i det heile eit svakt punkt for den nordsamiske litteraturen.
- Attom den samiske skjønnlitteraturen står det framleis ganske få forfattarar. Å få fram fleire forfattarar krev tiltak som samiskspråkleg forfattarskole og målretta forfattarstipend.

Samisk tekst er ein svært verdifull ressurs, og det bør vere gode rutinar for å gjere alle samiske publikasjonar tilgjengelege for språkteknologisk forskning og utvikling, til nytte for heile det samiske språksamfunnet.